

ційним агентом в цій схемі виступив структурний орган НКВС журнал Вісник НКВС.

Список використаних джерел

1. Олійник О. І. Народний комісаріат внутрішніх справ України (1917–1941 рр.): структура, функції, діяльність. Спеціальність 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових вчень. Дис. ... канд. юрид. наук. – Харків, 2000.
2. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 8.
3. Вісник НКВС. – 1919. – № 7.
4. Вісник НКВС. – 1919. – № 3.
5. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 2.
6. Там само. – Спр. 5.
7. Вісник НКВС. – 1919. – № 2.
8. Вісник НКВС. – 1919. – № 9.
9. Вісник НКВС. – 1919. – № 5.
10. ЦДАВО України. – Ф. 5. – Оп. 1. – Спр. 30.

References

1. Olijnyk O. I. Narodnyj komisariat vnutrishnih sprav Ukrainy (1917–1941 rr.): struktura, funkci, dijalnist. Specialnist 12.00.01 – teoriya ta istoriya derzhavy i prava; istoriya politychnyh i pravovyh vchen. Dys. ... kand. juryd. nauk. – Harkiv, 2000.
2. CDAVO Ukrainy. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 8.
3. Visnyk NKVC. – 1919. – № 7.
4. Visnyk NKVC. – 1919. – № 3.
5. CDAVO Ukrainy. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 2.
6. Tam samo. – Spr. 5.
7. Visnyk NKVC. – 1919. – № 2.
8. Visnyk NKVC. – 1919. – № 9.
9. Visnyk NKVC. – 1919. – № 5.
10. CDAVO Ukrainy. – F. 5. – Op. 1. – Spr. 30.

Тонких С. В., аспирант кафедры истории и археологии славян, Институт исторического образования Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), tonkih1@inbox.ru

Организация органов власти в Украинской Социалистической Советской Республике в начале становления советской власти в 1919 году

Исследуется поэтапное, структурированное построение власти на местах, раскрываются соединительные контролирующие, разъяснительные, организационные, информационные аспекты этого процесса, инструменты которыми советская "машина" организовывала и наращивала власть в Украине. Освещены такие органы советской власти как: Революционные комитеты – органы чрезвычайного характера, комитеты бедноты – как органы временного, переходного характера. Собрано подробную информацию о функциях и других аспектах деятельности окончательных и постоянных органов советской власти Советов депутатов и их исполнительных органов – Исполкомов на начальном этапе их существования. Освещены отдельные связывающие звенья между центром и органами власти на местах: инструкторы инструкторских отделов НКВД, губисполкомов, уездных Исполкомов которые посылались на места для помощи в налаживании механизмов организации и построения власти, разъясняют законодательные решения руководства страны и др., а так же корреспонденты которые были глазами НКВД на местах и должны были беспристрастно следить за состоянием дел в закрепленном регионе.

Ключевые слова: построение власти, власть на местах, комитеты бедноты, Исполкомы, Советы Депутатов, инструкторы, Вестник НКВД.

Tonkhyh S. V., a graduate student of the Department of History and Archaeology of the Slavs, the Institute of History Education National Pedagogical University. M. P. Drahomanova (Ukraine, Kyiv), tonkih1@inbox.ru

The organization of government in the Ukrainian Soviet Socialist Republic in the early establishment of Soviet power in 1919

We study the gradual, structured building of local authorities, revealed the connection control, advocacy, organizational and informational aspects of this process, the tools that Soviet "machine" organized and increased its power in Ukraine. Cover such Soviet authorities as revolutionary committees – the bodies of extraordinary character, the Committees of the poor – as organs temporary, transitional. Collected detailed information about the functions and other aspects of the final and permanent organs of Soviet power councils of deputies and their executive bodies of the executive committee at the initial stage of their existence. Covered individual connecting links between the center and local authorities: instructors instructor subdivisions PCIA gubernia executive committees, district executive committees are sent to the field to help establish mechanisms for organizing and building authorities to clarify legislative solutions the country's leadership, and others, as well as reporters who were PCIA eyes on the ground and had to impartially monitor the state of affairs in the secured area.

Keywords: building authorities, local authorities, poor committees, executive committees, board members, instructors, Journal of the PCIA.

* * *

УДК 94(4+477)(092) "19"

Третьякова А. С.
аспирантка кафедры истории Украины, Институт исторической освіти Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Київ), alinatretyakova2008@yandex.ru

ЗАСОБИ ПЕРЕТВОРЕННЯ СУСПІЛЬСТВА: ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА КОНЦЕПЦІЙ М. П. ДРАГОМАНОВА ТА ІДЕЙНИХ ПОГЛЯДІВ ПРЕДСТАВНИКІВ НАРОДНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ У 70–80–Х РОКАХ ХІХ СТ.

Здійснено порівняльну характеристику засобів перетворення суспільства у концепції М. П. Драгоманова та ідейних поглядів представників народницьких організацій як в Україні, так і в Європі в цілому у 70–80–х роках ХІХ ст.

Ключові слова: М. П. Драгоманов, засоби перетворення суспільства, народницькі організації.

Сучасний суспільно–політичний розвиток України, формування та становлення громадянського суспільства потребують визнання пріоритетним шляху до Європи. З огляду на це драгоманівські засоби щодо впровадження ідей народності, соціалізму, демократії, федералізму якнайкраще розкриваються для розуміння у порівнянні з засобами перетворення тогочасного суспільства, запропонованих представниками народницьких організацій у 70–80–х рр. ХІХ ст. Ці питання залишаються актуальні і для сьогодення, особливо з точки зору пошуку вітчизняним політикумом парадигми утвердження української національної ідеї.

Об'єктом дослідження є суспільно–політична думка як в Україні так і в Європі в цілому у 70–80–х роках ХІХ ст.

Предметом дослідження є засоби перетворення суспільства у концепції М. П. Драгоманова та ідейних поглядів представників народницьких організацій у досліджуваній період.

В різний час цією проблематикою займалися В. Й. Борисенко [1;2;3], Л. Г. Іванова [5], Р. П. Іванченко [4;6;7], А. М. Катренко, Ю. В. Беззуб [13], А. М. Круглашов [14], С. І. Світленко [15], О. Ф. Скакун [16], Г. П. Щабельник [17]. Їх праці висвітлювали різні аспекти діяльності мислителя. Проте на сьогоднішній день проблема засобів перетворення суспільства у порівняльній характеристиці концепції М. П. Драгоманова та ідейних поглядів представників народницьких організацій у 70–80–х роках ХІХ ст. залишається малодослідженою, а тому потребує детального вивчення.

Михайло Петрович Драгоманов зіткнувся з ідеологією народництва в середовищі російських гуртків такого спрямування в еміграції у 70–80–х роках ХІХ ст. Він вважав, що зуміє переконати своїми науковими і логічними доказами оту палку революційну молодь – народників, в неправомірності їхніх шовіністичних поглядів, допоможе їм знайти правильну суспільну теорію. Щоб повалити старий самодержавний режим, потрібно, як вважав М. П. Драгоманов, з'єднати зусилля всіх народів Російської імперії. Він вважав націоналізм, національні почуття, культуру, мову, освіту могутнім демократичним чинником у визвольній боротьбі усіх народів за політичні свободи у своїх країнах, в тому числі за соці-

алістичне суспільство. Тим важливішим це питання було для багатонаціональної Російської імперії, де самодержавний уряд проводив насильницьке зросійщення “іногородців”, у тому числі й українців. А для того, щоб залучити всі народи до боротьби, потрібно, твердив він, вести роз’яснювальну працю всіма мовами народів Росії. І водночас у політичних програмах російських народників визнати для всіх народів законне право на самостійне політичне існування [7, с. 240]. Йому довелося зламатися чимало списів усних і письмових у дискусіях з теоретиками цього руху, зокрема з анархічними та терористичними ідеями щодо засобів перетворення сучасного їм суспільства П. Лаврова, М. Бакуніна, П. Ткачова, Г. Плеханова та інших [7, с. 240].

“Багато з народолобців у Росії подібно тим хвастунам московським, що кричать, – Що наша матушка Росія всьому світу голова – навіть думать, що мужики в Росії далеко швидше можуть вложити рядки, ніж загрою та придумують якийсь російський соціалізм особий от “німецького” [14, с. 203]. Михайло Драгоманов стверджував, що зміст та принципи соціалізму набувають особливого національного окрасу для Російської імперії. “Давно вже так похваляються російські народолобці. Ще 20–ть років тому назад напр. Бакунін ждав великого соціалістичного бунту мужиків російських, а все–таки навіть великого соціалістичного руху хоч здалеку подібний до того котрий видно по городах у німців... хоч не переводяться бунти” [9, арк. 30]. М. П. Драгоманов вбачав різницю в історичному розвитку українського з західними народами Європи. Вважав, що до селян не дійшло навіть соціалістичне зерно. Вчений називав засоби народників скоріж помстою, а ніж боротьбою.

Суспільно–політичний діяч, М. П. Драгоманов погоджувався з положеннями концепції народників щодо необхідності термінових суспільних перетворень, але категорично засуджував використання насильницьких методів та форм для досягнення даної мети. “По Бакунину существующий политический порядок сначала должен быть отвергнут и весь разрушен, а как полное разрушение не совместимо с созиданием и потому должно быть исключительно абсолютно едино”, – то данное поколение должно разрушать всё существующее сплеча без разбора с единым соображением “скорее и больше...”. “Для разрушения всем более пригодна революционная страсть” [8, арк. 5]. Натомість вчений відстоював еволюційність історичного поступу, а відповідно суспільні перетворення в державі мали відбуватися завдяки методичній просвітницькій діяльності. Через такі ідейні переконання М. П. Драгоманов співпрацює з народниками у руслі просвітницької діяльності, щоб пропагувати просвітницькі засоби суспільної трансформації в Україні.

Певний науковий інтерес викликають зв’язки М. П. Драгоманова з А. Желябовим – одним з керівних діячів “Народної волі”. Як відомо М. П. Драгоманов та А. І. Желябов були знайомі особисто. Перша випадкова зустріч відбулася в Києві у 1873 р. на одній із квартир, де народники–пропагандисти навчалися ремеслу напередодні масового “ходіння в народ”. В друге вони зустрілися в Одесі у 1875 р. і бачилися кілька разів, зокрема на зборах напівлегального комітету, який збирав

пожертвування і відправляв волонтерів на допомогу повстанню в Герцеговині проти Туреччини [4, с. 46].

12 травня 1880 р., Желябов звернувся до Драгоманова з листом. В якому народоволець приділяв важливу роль зв’язкам різних течій визвольного руху в попередні роки і в цьому плані досить оптимістично оцінював розвиток взаємодій між революційними народниками і громадивцями Одеси. “Повільно, але невпинно, – згадував він, зливалися там в одне русло дві революційні течії загальноросійська і українська; не федерація, а єдність була недалеко...”. Однак далі Желябов зазначав, що “раптом все пішло прахом” і вбачав причину цього в спокусі “старих” громадивців “вигодою легального становища” [1, с. 47].

Народоволець виявляв неабиякий інтерес до особистого ставлення М. П. Драгоманова до програми “Народної волі”, до боротьби російських революціонерів проти царизму, до встановлення безпосередніх відносин, а можливо, і співробітництва з “Народною волею”. Він розраховував на те, що М. П. Драгоманов буде сприяти формуванню позитивної громадської оцінки в Європі щодо діяльності “Народної волі”. Також народоволець вважав за необхідне висловити свої погляди з приводу економічних і політичних завдань боротьби, а також з національного питання. Він прохав Михайла Петровича стати охоронцем архіву “Народної волі”.

На відміну від А. Желябова М. Драгоманов робить висновок, що між революційними народниками та громадивцями можлива тільки “федерація”, тобто лише взаємна допомога, а не злиття, переважно для самозахисту від загального ворога і для боротьби з ним...” [16, с. 78].

Вчений мав чітку позицію щодо відносин з “Народною волею” і взагалі революційним підпіллям. Він зразу ж довів посланцю А. Желябова, що погоджується бути об’єктивним, вільним істориком і критиком як дій царського уряду, так і різних груп революціонерів в Росії.

“Народовці здибались з рутено–москвофілами, і побачили, що народовці скрізь лежать перешкодою до праці, дійсно корисної для народу” [9, арк. 11]. З цієї цитати вченого стають зрозумілими його погляди саме на революційні засоби боротьби. М. П. Драгоманов наголошує на тому, що вони не лише не допоможуть поступальному розвитку суспільно–політичної свідомості українства, а й стануть вагомим гальмом на шляху просвітництва, яке на його думку і призведе до “федерації”. Дієвість своїх методів М. П. Драгоманов доводить з точки зору історичного розвитку України, наступним чином: “Народная русская школа создавалась в Киеве, Львове, Остроге, Вильно, Новгороде, Пскове – т.е. в свободных, вече его народоправствах муниципалях. В себорных народоправствах школы нетребило московское начальство еще в XV–XVI веке, развивались и распространялись в селах до конца XVII века, их развития не остановила даже лапа московского начальства” [12, арк. 2]. Вчений підкреслює зверхність та дієвість просвітницької діяльності в порівнянні з революційними формами та методами боротьби, які в свою чергу не принесуть нічого, крім краху. “...что один великий просветитель, Петр Іввел в Малороссию цензуру Св. Сенода, что другая великая просветительница Екатерина Пезмрейша в малоросских употреблении учебников ме-

ством, а не великорусской печати” “Со времен учреждений российского Мн. Народного просвещения школы в Малороссии и слободский Украине совсем почити исчезли (даже в 1860 по всей черн. Губ. было только 65т сельских школ, тогда как в 1769 году в одном черк. Козацком полку их было более 150, т.е. почити в каждом селе)” [12, арк. 3]. Досягнення державності, можливе лише, через розвиток національної культури, що призведе до розвитку самосвідомості та окремішності українського народу – це стане можливим тільки за рахунок розвитку освіти та поширення її у широкі маси населення.

Отже, вчений вбачав лише єдиний шлях перетворення українського суспільства. На його думку це мав бути шлях культурного, освітнього зростання. Натомість чільні діячі народницьких організацій відстоювали методи революційного перетворення. Спроби вченого переконати народозольців у неправильності обраних ними засобів сприяли тому, що значна частина української молоді та російської інтелігенції почала замислюватись над проблемами федерації в Росії, ідеями боротьби за демократизацію суспільства.

Очевидно, що окремі думки М. П. Драгоманова у нових історичних умовах сприймаються критично, але система наукового мислення вченого була вільна від будь-якої політичної кон'юнктури, тому й нині здатна дивувати нас тривкістю і нескінченністю її основних положень.

Список використаних джерел

1. Борисенко В. Й. Видатний мислитель і громадській діяч // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 113–118.
2. Борисенко В. Й. Михайло Драгоманов як історик / В. Й. Борисенко. – К., 2003. – № 5. – С. 15–19.
3. Борисенко В. Й. Оцінка М. П. Драгомановим характеру зв'язків України і Московщини // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 53–59.
4. Иванова Р. П., Дем'янівська Л. С. Михайло Драгоманов і українське національне відродження: тези республіканської наукової конференції молодих вчених, присвяченої 150-річчю з дня народження Михайла Петровича Драгоманова, Київ, 22–23 травня 1991 р. / під ред. Р. П. Иванової, Л. С. Дем'янівської. – К.: КДУ, 1991. – 124 с.
5. Иванова Л. Г. М. Драгоманов про національне питання // Теоретична спадщина Михайла Драгоманова в сучасних вимірах. – К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. – С. 94–112.
6. Иванченко Р. П. Михайло Драгоманов у суспільно-політичному русі Росії та України (II половина XIX в.). – К., 1971. – 221 с.
7. Иванченко Р. П. Історія без міфів. Бесіди з історії української державності. – К., 1996. – 336 с.
8. Институт рукопису НБУ ім. В. Вернадського (ІР. НБУВ). Драгоманов М. П. Динамитно – анархическая эпидемия и самоуправление / Стаття / – Женева, 1883 г. – Ф№ 1. – Од.зб.44042–44043. – 28 арк.
9. Там само. – Де тонко, там рветься / Рецензія на замітку хвка. 1893 р. – Ф№ 1. – Од.зб.44041. – 12 арк.
10. Там само. – Звістка з України / Стаття / 1880 р. – Ф№ 1. – Од. зб. 44044. – 50 арк.
11. Там само. – Кампіляція статей з соціально-революційних видань М. П. Драгоманова 1878 р. – Од. зб. 1001. – 25 арк.
12. Там само. – Один из казённых российских юбилеев / Стаття / 1883 г. – Од.зб.44050. – 5 арк.
13. Катренко А. М., Беззуб Ю. В. Український національний рух XIX століття // По сторінкам праць Михайла Драгоманова: Навчальний посібник / А. М. Катренко, Ю. В. Беззуб. – Київський військовий гуманітарний інститут, Київський університет імені Тараса Шевченка. – К., 1997. – 51 с.
14. Круглашов А. М. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / Чернівецький державний університет імені

Юрія Федьковича. – Чернівці: Прут, 2000. – 487 с.

15. Світленко С. І. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему // Український історичний журнал. – Дніпропетровськ, 1997. – Вип. 5. – С. 41–48.

16. Скакун О. Ф. М. П. Драгоманов як політичний мислитель. – Харків: Основа, 1993. – 138 с.

17. Шабеник Г. П. Витоки ідеології революційних народників в Україні 60–70-ті роки XIX ст.: дис. ... канд. істор. наук: 07.00.01. “Історія України”. – Харків, 2005. – 242 с.

References

1. Borisenko V. J. Vydattij myslytel i gromadskij dijach // Teoretychna spadshchyna Mykhajla Dragomanova v suchasnykh vymirakh. – K.: NPU im. M. P. Dragomanova, 2011. – S. 113–118.
2. Borisenko V. J. Mykhajlo Dragomanov ja istoruk / Borisenko V. J. – K., 2003. – № 5. – S. 15–19.
3. Borisenko V. J. Otsinka M. P. Dragomanovum kharaktery zviaskiv Ukrainy i Moskovshchyny // Teoretychna spadshchyna Mykhajla Dragomanova v suchasnykh vymirakh. – K.: NPU im. M. P. Dragomanova, 2011. – S. 53–59.
4. Ivanova R. P., Demianivska L. S. Mykhajlo Dragomanov i ukrainske nachionalne vidrozhennia: Tezy respublikanskoj naukovoj konferencij molodykh vchenykh, prysvyachenoj 150-richchiuz dnia narodzhennia Mykhajla Petrovycha Dragomanova, Kijv, 22–23 travnia 1991 r. / Pid red. R. P. Ivanovoj, L. S. Demianivskoj. – K.: KDU, 1991. – 124 s.
5. Ivanova L. G. M. Dragomanov pro nachionalne pytannia // Teoretychna spadshchyna Mykhajla Dragomanovav suchasnykh vymirakh. – K.: NPU im. M. P. Dragomanova, 2011. – S. 94–112.
6. Ivanchenko R. P. Mykhajlo Dragomanov u sypilno-politychomu rusi Rosii ta Ukrainy (II polovyna XIX st.). – K., 1971. – 221 s.
7. Ivanchenko R. P. Istoriia bez mifiv. Besidy z istorij ukrainskoj derzhavnosti. – K., 1996. – 336 s.
8. Instytut rukopysu NBU im. V. Vernadskogo (IR. NBUV). Dragomanov M. P. Dinamitno – anarchicheskaia epidemia i samoupravlenie / Stattia / – Zheneva, 1883 g. – F№ 1. – Od.Zb.44042–44043. – 28 ark.
9. Tam samo. – De tonko, tam rvetsia / Rechenziia na zamitku khka. 1893 r. – F№ 1. – Od. Zb.44042. – 12 ark.
10. Tam samo. – Zvistku z Ukrainy / Stattia / 1880 r. – F№ 1. – Od.Zb.44044. – 50 ark.
11. Tam samo. – Kampiliachii Stattej z sochilno – revoliuchijnykh vydan M. P. Dragomanova 1878 r. – Od.Zb.1001. – 25 ark.
12. Tam samo. – Odin iz kazennykh rosijskykh iubileev / Stattia / 1883 g. – Od.Zb.44050. – 5 ark.
13. Katrenko A. M., Bezzub IU. V. Ukrainjskij nachionalnyj rukh XIX st. // Po storinkam prach Mykhajla Dragomanova: Navchalnyj posybnik. / A. M. Katrenko, IU. V. Bezzub – Kyjvskij universytet imeni Tarasa Shevchenka. – K., 1997. – 51 s.
14. Kruglashov A. M. Drama intelektualna: politychi idej Mykhajla Dragomanova / Cherniveckij derzhavnyj universytet imeni Iuriia Fedkoviycha. – Chernivchi: Prut, 2000. – 487 s.
15. Svitlenko S. I. Narodnyctvo v Ukraini: suchasnyj pogliad na problemu // Ukrainjskij istorychnyj zhurnal. – Dnipropetrovsk, 1997. – Vyp. 5. – S. 41–48.
16. Skakun O. F. M. P. Dragomanov iak politychnyj myslytel. – Kharkiv: Osnova, 1993. – 138 s.
17. Shabenik G. P. Bytoky ideologij revoliuchijnykh narodnykiv v Ukraini 60–70-ti roky XIX st.: dys. ... kand. istor. nauk : 07.00.01. “Istoriia Ukrainy”. – Kharkiv, 2005. – 242 s.

Третьякова А. С., аспирантка кафедры истории Украины, Институт исторического образования Национального педагогического университета им. М. П. Драгоманова (Украина, Киев), alinatretyakova2008@yandex.ru

Средства преобразования общества: сравнительная характеристика концепции М. П. Драгоманова и идейных взглядов представителей народнических организаций в 70–80-е годы XIX в.

Сделана сравнительная характеристика средств преобразования общества в концепции М. П. Драгоманова и в идейных взглядах представителей народнических организаций, как в Украине, так и в Европе в целом в 70–80-х годах XIX в.

Ключевые слова: М. П. Драгоманов, средства преобразования общества, народнические организации.

Tretyakova A. S., postgraduate student, Department of history of Ukraine, the Institute of historical education, National pedagogical University the

name of M. P. Dragomanov (Ukraine, Kiev), alinatreyakova2008@yandex.ru

Tools of transformation of society: comparative characteristics of the concept of M. P. Dragomanov and ideological views of representatives of populist organizations in 70–80s of the XIX century

The article discusses and compares the tools of transformation of society proposed in the concept of M. P. Dragomanov and in the ideological views of the representatives of the populist organizations both in Ukraine and in Europe in the 70–80s of the XIX century. It was in this period M. P. Dragomanov gets acquainted with the ideology of populism and entering the open ideological confrontation with prominent members of these organizations. The scientist considers it his duty to convince populists in the ineffectiveness of their chosen tools of transformation of the modern society. M. P. Dragomanov insists on the contrary to the tools of building a new social order. Scientist stresses the need to keep the national color of the Russian Empire historic. According to M. P. Dragomanov ideas of representatives of the populist organizations on tools of transformation of the modern society only hinder social transformation in Ukraine and in Europe in Genera.

Keywords: M. P. Dragomanov, tools of transformation of society, populist organizations.

* * *

УДК 930.1:94(47+57) “1941/1945”

Чумак С. І.

здобувач кафедри архівознавства, новітньої історії та спеціальних історичних дисциплін, Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького (Україна, Черкаси), ototak@yandex.ru

ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ПОЛІТИЧНОГО УПРАВЛІННЯ РАДЯНСЬКИМИ ЗБРОЙНИМИ СИЛАМИ У ДОКУМЕНТАХ СЕРІЇ ЗБІРНИКІВ “РУССКИЙ АРХИВ. ВЕЛИКАЯ ОТЕЧЕСТВЕННАЯ”

Досліджено особливості діяльності органів політичного управління радянськими збройними силами в роки війни за матеріалами серії збірників документів “Русский Архив. Великая Отечественная”.

Ключові слова: Головне політичне управління Червоної Армії та флоту, агітація та пропаганда, війна.

Політоргани РСЧА проводили в життя політику та рішення комуністичної партії, добиваючись її абсолютного впливу в армії та флоті. Всі ланки величезної військової машини були пронизані організаційними структурами партії та комсомолу, повсякденне керівництво якими здійснювали армійські політоргани. Провідну роль при цьому виконували Головне політичне управління Червоної Армії та Військово–Морського флоту, яке працювали на правах відділів ЦК ВКП(б). Такий статус забезпечував їм всеосяжний вплив на армію та флот.

Метою статті є вивчення документів та матеріалів збірників та аналіз висвітленої в них інформації щодо виявлення закономірностей та особливостей діяльності партійних та політичних органів у роки війни, визначення їх місця у загальній системі органів управління.

Переважає більшість радянських дослідників вивчала історію війни в історико–партійному руслі, що відповідним чином позначилося на об'єктивності загальноісторичних публікацій [1; 3].

Фактично в будь–якому дослідженні важливе місце при цьому відводилось висвітленню позитивної діяльності компартії та її визначної, більш того вирішальної ролі в перемозі над ворогом, що визнавалося в радянській історіографії найактуальнішим дослідницьким напрямком в розробці військової теми [2; 3]. Дана тенденція позначилася й на характері збірників документів, які висвітлювали діяльність партійних організацій та армійських політорганів у роки війни [4; 5; 6]. Це зокрема, стосується і кількох збірок – “Коммунистическая пар-

тия в Великой Отечественной войне” [7], “Работа партийных организаций в период Великой Отечественной войны 1941–1945 годов: Документы и материалы” [8]. Документи даних збірників не дозволяють здійснити об'єктивний аналіз діяльності політорганів в роки війни. Між тим ігнорувати його ніяк не слід, оскільки їх вплив на всі ланки армійського механізму був дуже потужним і всепрониклим.

“Для розуміння особливостей діяльності вищих органів партійно–політичного та воєнного керівництва СРСР в роки війни важливим є об'єктивне з'ясування ролі та місця політорганів армії та флоту у загальній системі боротьби з ворогом. Ця тематика також знайшла своє відображення у матеріалах окремого збірника із серії “Русский Архив. Великая Отечественная” – “Главные политические органы вооруженных сил СССР в Великой Отечественной войне 1941–1945 гг.” [9].

В опублікованих у ньому документах висвітлюється як практично здійснювалась політорганами агітаційно–пропагандистська, організаційно–партійна робота, показано їх вплив на добір і розстановку кадрів, якими шляхами та методами вирішувались завдання зміцнення політико–морального стану воїнів, мобілізація їх на досягнення перемоги.

Вивчення та аналіз даних документів дозволяє визначити роль та місце головних політичних управлінь армії та флоту у загальній системі органів управління Збройних Сил. Документи збірника розкривають зміст, направленість, конкретні форми і методи роботи політорганів та партійних організацій із забезпечення політичного впливу на життя та бойову діяльність радянських воїнів, її еволюцію у відповідність зі змінами потреб військового часу (документ № 36, 55, 205, 242) [9, с. 41–44, 69, 216–217, 260].

Значення функціонування армійських політорганів можна оцінити, лише визначивши їх реальний вплив на стан справ на фронтах Великої Вітчизняної війни. Комплексний аналіз документів збірника дає підстави твердити, що вони здійснювали доволі суттєвий вплив не лише на певне коло осіб, які безпосередньо відповідали за організацію та спрямованість партійно–політичної роботи, але й на командний склад армії та флоту в цілому, в тому числі і на ту його частину, яка безпосередньо вирішувала бойові завдання. Слід відзначити і таку їх функцію як всеосяжний контроль за діяльністю командних кадрів всіх рівнів, заохочення їх до ефективного виконання конкретних бойових завдань, що диктувалися військовою обстановкою.

Сповнені трагічного драматизму надважкі умови початкового етапу війни з Німеччиною владно вимагали корінного поліпшення партійно–політичної роботи у військах. Початковою основою цієї перебудови стала директива РНК СРСР та ЦК ВКП(б) від 29 червня 1941 р. “Партійним та радянським організаціям прифронтових областей”, в якій головним напрямком партійно–політичної роботи було визначено роз'яснення справедливих цілей Вітчизняної війни, викриття сутності фашизму, виховання у воїнів армії та флоту стійкості та мужності, в боях за Батьківщину, їх заклик до жертовної боротьби з ворогом, неухильному виконанню наказів.

Діючі в цьому руслі у перші тижні війни Головне управління політичної пропаганди РСЧА направило у